

A filozófiai rendszerek tanítása a középiskolákban

A filozófiai rendszer megismertetése és egyes filozófiai rendszerek bemutatása nélkül a középiskolai bölceleti oktatás csak az a száraz és léleknélküli küzködés marad, amelynek eredménye alig több a semminél, ha ugyan némely esetben nem egyenesen kártokozó a fiatal s nagyra-vágyó lelkekben. Nem egy olyan fiatal emberrel találkoztam, aki a filozófia után sóvárogva, egyenesen a középiskolai tanítás nyomása alatt fordult el attól s nyert a filozófiáról olyan végérvényesen hamis fogalmat, amelytől csak hosszas magyarázás és türelmes vele való foglalkozás tudta úgy ahogy megszabadítani. A filozófia csak rendszerekben él s aki a filozófiába bevezetni akar, az csak a rendszeren keresztül és a rendszer által teheti azt. A hagyományos lélektan és logika tanítása által vajmi keveset érhetünk el arra, hogy a bölceletet az utána sóvárgó ifjakkal megszeretessük és felkeltsük lelkükben azt a teremtő *eros*-t, amelyről az isteni *Platon* beszél dialogusaiban.

A filozófiai propedeutikát arra kell felhasználnunk, hogy segítségével bemutassuk a mozgásban levő és teremtő gondolkozást és azt a küzdelmes folyamatot, amely a *dolgok* és a dolgokról alkotott *fogalmaink* között érvényes és egyetemes összefüggést létesít. Ez az összefüggő, ez az egyetemes egység, az u. n. *rendszer* a végső célja minden tudásnak s végső célja az igazi bölceletnek is. S mi hiába beszélünk bármily szép szavakban is és bármily lelkesedéssel azokról az eszközökről, amelyeknek segítségével ezt a rendszert létrehozni lehet és bármily aprólékos tudásra is tesz szert a tanuló az unalmas órák és szürke előadások keretében ezekről az eszközökről, magát a filozófiát látni nem fogja s lelkéből kivész a dolgok magasabb összefüggésének ismerete után való vágyakozás.

A rendszeren keresztül kell megláttatni a bölceletet a filozófiai órákon és a rendszert kell a bölcelkedni vágyó ifjak elé állítani. Ez a követelmény jogos, de felette magas és nehéz követelmény. Ezen azonban nem lehet csodálkoznunk, mert hiszen a filozófia mindig és mindenkivel szemben magas és nehéz követelményeket állít fel. A filozófiát elnépszerűsíteni nem lehet és aki a filozófia terén népszerűsködik, az csakugyan tehet szert népszerűségre, de nem fog szert tenni filozófiára. A filozófia keimény és elszánt lelkeket kíván mindjárt az első pillanattól fogva s ezt a filozófiába bevezetni óhajtó tanár nem is fogja soha sem elítélni tanítványai előtt, sőt éppen e követelmény komoly és nehéz

voltának feltárásával igyekeznek megteremteni maga és tanítványai között az érdeklődésnek s az elszánásnak azt a koinoniáját, amely nélkül filozófiai oktatás elképzelhetetlen. Minden tanuló előtt világosan kell állania annak, hogy a filozófia egy átfogó egységet teremt, mert átfogó és egy az emberi szellem, amely a filozófiában a maga legmagasabb öntudatára jut. Látnia kell a tanulóknak, hogy a filozófia nem tört darabkák összetákolgatása, de nem is végét érni nem akaró tirádák kötetnyi halmaza, hanem egy végtelen erő által létrehozott organikus egész. Egész, amely tagjai által él és amelynek tagjai az Egész által élnek. A hol ennek a ténynek tudata élővé nem válik, hanem a sok „exakt“ adat mellett mindvégig homályos marad, ott a filozófia sem fog élet és éltető hatalom lenni. És továbbá, a filozófiai oktatás a középiskolában nevelői feladatának is csak akkor tesz eleget, hogy ha képes a bölcséletnek ebbe a végtelen egységet és organikus rendszert teremtő műhelyébe bepillantást nyújtani, mintegy kézen fogva vezetvén a tanulót lépésről-lépésre, hogy ő maga vegye észre a filozófiának ezt a rendszerező munkáját.

Az a kérdés már most, hogy a filozófiai rendszernek és a történet folyamán kialakult egyes filozófiai rendszereknek ez a feltétlen bemutatása miként lehetséges?

E tekintetben első feltétel az, hogy a tanár a filozófiának ezt a végtelen erejét maga is lássa és a filozófia munkáját ő maga is élje. Tankönyvből az így értett bölcséletet soha senki megtanítani nem fogja, de nem fogja senki megtanulni sem. Ahol a filozófia oktatása a magyar nyelv tanárának adatik kezébe csak azért, mert neki majd március vége felé a filozófia részére kijelölt órákhoz kell folyamodnia, hogy a tulságosan nagyra méretezett magyar irodalomtörténeti anyagot elvégezhesse az osztályvizsgák idejéig, ott természetesen sajnálandó együgyűség várhat csupán eredményt a filozófiai oktatástól. Ott az élet megtermékenyítésére hivatott filozófia már eleve halálra van ítélve. Az érettségi előtt álló ifjú éles szemmel veszi észre, hogy tanárára nézve az egész filozófia egy kellemetlen véletlenség, amely elől mielőbb a tisztesség látszatának megóvásával meg kell futamodni. Hogy azután ez mit jelent úgy a filozófia, mint az egész pedagógia és az egész iskolázás szempontjából, azt talán azok a botcsinálta filozófusok is sejtik némileg. Magának a tanárnak kell tehát első sorban filozófiai személyiségnek lennie, hogy a filozófia teremtő folyamatában állva, a tanulók személyiségének éltető forrásává tehesse azt. A logika és a lélektan elemeire mindenki megtaníthatja úgy — ahogya tanulókat; csak egy kis utána-járásra és türelemre van szükség. De a tanulók lelkére csak az fog alakítóan hatni, aki a filozófiának rendszeres és rendszert alkotó munkáját előttük felmutatni képes. Második feltétele a rendszer tanításának az, hogy a rendszer mivoltának és lényegének megértetése a logika első előadási órájától kezdve állandó célja legyen a tanárnak. A logika elemeinek megismertetése e tekintetben alig megbecsülhető szolgálatot tesz annak, aki egész lélekkel csüng a bölcsélet tanításán. Már a fogalom tárgyalásánál kénytelen a tanár a rendszer fogalmát a tanulók előtt kissé megvilágítani, mert hiszen a fogalom-tan semmiképpen sem érthető meg,

ha a tanuló szeme előtt nem eleméztetik több olyan példa, amelyben a fogalom egész rendszere kibontakozik. Maga a fogalom tulajdonképpen arra való, hogy segítségével az illető dolognak vagy tárgynak helyét a rendszer keretében megállapítsuk s ezáltal a dolgot vagy tárgyat a maga jelentésében megértsük. A fogalom ezen jelentőségének és feladatának elemzésével s felmutatásával a tanár már a fogalomnak, illetve valamely fogalomnak egész rendszerét írhatja fel a fekete táblára s így valóban ad oculos demonstrálhatja azt, hogy minden tudás s tehát a filozófia is rendszer-alkotás. Még világosabbá válik a rendszer mivolta és még határozottabban kibontakozik az a tény, hogy a rendszer a maga alkata szerint nem mesterségesen kiépített alkotmány, hanem organikusan kibontakozó egység, — még világosabbá válik ez a tény az ítélet és következtetés, a meghatározás és felosztás magyarázata kapcsán. Az ítéletben a fogalomalkotás munkája lesz szemmel láthatóvá s a következtetésben a rendszer külső alkata is kellőképen kibontakozik, ha a tanár ügyesen tudja a rendszer szabályozó szempontját mindig figyelemmel kísérni. Minden logikai lépés a rendszer felé vezet: a rendszer az a legfelső fogalom, amely a maga szabályozó erejével hajtja a logikai folyamatot a kifejlés felé.¹ A filozófiában jártas tanár egészen észrevétlenül, mert a dolog természetének megfelelően vezeti a logika elemeinek ily keretben való megismerését, amely ilyen módszer mellett életet nyer. Még vagyok győződve arról, hogy a rendszer szempontja által vezetett logikai elemzés a logikai munkának lényegét is világosabban és könnyebben tárja fel s a tanulókra nézve is több és határozottabb szemléletnek lesz forrása.

Fennebb azt mondtuk, hogy a rendszer nem mesterségesen felépített alkotmány, hanem organikusan kifejlő, egységes Egész. A rendszernek ezt a jellemző vonását a középiskolai oktatásban annyival is inkább ki kell emelni, mert a rendszer helytelen értelmezői vagy lényeges alkatának félremagyarázói éppen a rendszer ezen állítólagos mesterséges és merev természetét szokták leghatékonyabban felhasználni különösen a fiatalabb elmék előtt, akik már koruknál fogva is az élet teljességét és teremtő mozgalmasságát szeretik és sóvárogják. Ha a rendszernek, mint organikus képletnek, bemutatása nem sikerül, akkor a rendszer filozófikus jelentését és egyetemes értelmét sem sikerül megértetni. Itt tehát a tanár egész óvatosságára és körültekintésére van szükség. Neki kell elsősorban megpróbálnia eloszlatni azt a félreértést és ellenszenvet, amely szinte végzettszerűen veszi körül a rendszer fogalmát. Ha sikerülnie fog a tanárnak szép sorjában és szinte észrevétlenül megmutatni a fogalom-tan kapcsán, hogy miként bontakozik ki a szellemi műveletek által a szerves rendszer, akkor a tanuló minden nehézség nélkül fogja megérteni a rendszer természetét és jelentését. Valamely nagy bölcselőnek rendszerébe ezek után csak akkor merészkedjünk a tanulót bevezetni, hogyha már a rendszernek alkatával, jelentésével, fontosságával némiképpen tisztába jött. Természetesen le kell mondania a tanárnak arról, hogy

¹ V. ö. A „rendszer“ filozófiai vizsgálata c. akadémiai értekezésem fejtegetéseivel. (Budapest, 1928. M: T. Akadémia kiadása.)

ez a bevezetés az egész osztály minden egyes tanulójára nézve lehetséges lesz. Sőt inkább örvendenie kell, ha sikerül majd egy-két tanulót nem bevezetnie, hanem felserkentenie valamely bölcselő rendszerének vizsgálatára és átértésére. Ebből a célból mindenképp előtt a rendszernek középponti fogalmát, illetve tételét kell a tanulók előtt feltárnunk és meg kell mutatnunk nekik a célt, amely az illető filozófust a maga tanának alkotásában vezeti. Ez természetesen csak úgy lehetséges, hogy az illető bölcselőt a maga korába és történeti összefüggésébe állítjuk bele, hogy így világosan lássa a tanuló azokat a szálakat, amelyek az illető filozófust a maga korához és elődeihez fűzik. Ha pl. *Bergson* rendszerébe akarjuk a tanulót elvezetni, akkor fel kell mutatnunk azt az intellektualista bölcséleti irányt a maga főpontjaiban, amely ellen *Bergson* tana reakció gyanánt tekinthető, de azután vázolni kell röviden, minden frázis és cicoma nélkül azokat a törekvéseket is, amelyek ugyanazon cél felé haladtak, amely cél felé haladott *Bergson* is. Így azután életet nyer *Bergson* rendszere is és teljesen megvilágosodik a tanuló előtt. Nagyon kell azonban óvakodnunk a semmitmondó frázisoktól és henye diszitó jelzőktől, amelyeknek soha sem volt semmi keresnivalójuk a filozófiában, de éppen semmi keresni valójuk nincs mai napság, amikor az ifjúság — Istennek legyen hála érte — ösztönszerűen húzódik vissza minden nagy frázis elől, mert csak a tényekre és azok felmutatására kíváncsi.

Ha a tanuló a rendszer középponti gondolatát megértette és világosan látja a célt is, amely felé a bölcselő gondolkozása halad, akkor a rendszer különböző mozzanatainak és fogalmainak kifejtése már nem ró nagy feladatot a tanár elé. Ha azonban a tanuló nincs tisztában az illető filozófusnak céljával, álláspontjával és rendszerének középponti gondolatával, akkor a tanár felhagyhat minden további próbálgatással: törekvése nem fog sikerrel járni. Ha ezek a lépések sikertelenek maradnak, akkor vagy a tanító maga sem érti azt, amiről beszél, mert maga is csak kézikönyvek és népszerű kompendiumok alapján tud valamit a tárgyalt bölcselőről, de soha a forrásmű éltető áramába alá nem ereszkedett; vagy pedig az illető tanuló lelki alkata nem alkalmas arra, hogy benne a tan megértésének folyamatát elindíthassuk. Mindkét esetben ajánlatos leszállani a magas légkörből s visszatérni a tankönyv igénytelen paragrafusaihoz.

Abban az esetben azonban, hogyha a tanulók valamelyike belemelegedett a felvetett kérdések megbeszélésébe, akkor elengedhetetlen magának a tárgyalt bölcselőnek iratait venni elő és abból szemelvényeket olvastatni és azoknak megértésébe a tanulót vagy ha szerencsés a tanár, a tanulókat bevezetni, minduntalan hangsúlyozva azt, hogy minden filozófust csak a maga műveiből lehet megérteni. Ezáltal csakugyan megértehetjük velük azt — a saját tapasztalatuk is segítségünkre lévén, — hogy a források olvasása nemcsak elengedhetetlen, hanem élvezetesebb és megtermékenyítőbb is, mint a források híg lére feleresztett ismertetése. A szövegek olvasása türelmet kíván: addig egy lépést sem szabad tennünk, amíg az olvasott rész megértése felől meg nem bizonyosodtunk. Ha egy pár szemelvény tanulmányozása sikerrel jár, akkor az a tanuló,

akinek lelke a bölcselet iránt fogékony, nem is fog nyugodni addig; amíg a tárgyalt bölcselőnek tanításával tisztába nem jött. S ez bizony többet ér, mint tankönyvek száraz elemzése.

Még csak egyet. Ez a munka a tanítványokkal való teljes együttmunkálkodást kíván. Itt nincs kérdező és felelő, hanem csak munkatársak vannak, akik együtt igyekeznek szép és életes problémák megoldására. Egy évben 8—10 ilyenféle óra — meg vagyok győződve róla, mert tapasztaltam — sokkal több gyönyörűség forrása úgy a tanítóra, mint a tanulóra nézve, mint a régimódi, megmerevült képű lecke órák.

Bartók György.

Foerster pedagógiai rendszerének alakulása

(Második közlemény.)

KERESZTÉNY ERKÖLCSISÉG.

Megelőző közleményünkben F. W. Foerster személyiségének és rendszerének alakulásában rámutattunk azokra a lelki tényezőkre, melyek írónk lelkivilágát és nevelői felfogását pályája kezdetén döntően meghatározták és kerestük ezeknek a jelzett tényezőknek sorsát, fűkrözdését F. mai irodalmi műveiben. A pálya kezdetén egyik legerősebb és soha nem szünetelő lelki erőhatást írónk az etikai mozgalomból vette. Foerster ma is a szó teljes értelmében vett „morálpedagógus“, ma is az *erkölcsi érték* áll gondolkozásának és törekvéseinek középpontjában, azzal a hozzáadással, hogy ezt a tisztán etikai állásfoglalását egyre jobban és döntöbben színezi a kereszténység eszmevilága s a kereszténységen belül a katolicizmusé. F. nevelésemléteire sem közömbös a dolog természeténél fogva az a lassú és következetes átalakulás, melyet az alábbiakban vizsgálni szándékozunk és különösen nem közömbös az írónak az a fáradozása, hogy minél teljesebben és minél gazdagabban hozza napvilágra az általános kereszténységnek, de különösen a katolicizmusnak mélyeiből a nevelő hatásokra alkalmas értékeket. Régebbi művei közül ezzel a kérdéssel különösen a *Religion und Charakterbildung*-ban törekedett (polemikusan is) beszámolni. Abban a törekvésében azonban, hogy a kereszténység eleven erőit minél teljesebben érvényesítse a nevelés rendszerében, Foerster két hatalommal került összeütközésbe: egyik a katolikus egyház volt, a másik a német állam. Ennek a szellemi harcnak eredményét ma már tisztán s világosan szemlélhetjük az író mai sorsában és műveiben: az eredmény egyfelől a katolicizmushoz való egyre nagyobb közeledés, szinte aszimptotikus egybeesés a katolikus felfogással, — másfelől a mai német államtól való végzetes eltávolodás és vele való szembehelyezkedés, melyet sajátosan színez a német hazafiúi érzés fájdalmas honvágya. — Ennek a kettős állásfoglalásnak fejlődés-vonalát törekszünk megvonni jelen tanulmányunkban.

Foerstert első lélektani és erkölcsnevelői tevékenysége hamarosan arra a belátásra vezette, hogy a tisztán emberi erkölcsstan, mely felsőbbrendű vallásos alapok nélkül akarja meghódítani az emberi lelket, nem lehet elegendő a döntő győzelemhez. Az emberi természet romlottságát, vagy legalább is a rosszra való hajlamát oly